

Чирка Тетяна Віталіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

В Україні все частіше відзначають позитивну динаміку кількісних показників застосування судами практики ЄСПЛ. В цьому національна практика показує узгодженість із загальноєвропейськими тенденціями. Однак, питання щодо правового статусу практики Європейського суду з прав людини в українській правовій системі залишаються досі актуальними.

Існують різні підходи щодо того, які саме рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для застосування. Спробуємо розглянути ці питання більш детально.

Питання статусу практики Європейського суду з прав людини в Україні неодноразово були предметом дискусій науковців і практиків. Над дослідженням даної теми працювали багато вчених, зокрема: К. В. Андріанов, П. П. Андрушка, Х. Бехруз, О. В. Буткевич, В. А. Ватрас, М. І. Козюбра, О. В. Соловійов та інші. Незважаючи на підвищену увагу та ступінь розробленості проблеми, вважати її вичерпаною ніяк не можна.

Судова практика з цього питання також є цікавою та не однозначною. В деяких судових рішеннях існує думка про те, що, оскільки згідно з ч. 1 ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод високі договірні сторони зобов'язались виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами, прецедентний характер мають саме те рішення, в яких Україна була стороною процесу. В інших, навпаки, мова йде про те, що всі рішення Європейського суду з прав людини є джерелом права.

В українській судовій практиці існують випадки, коли суди посилалися на практику Європейського суду з прав людини як на джерело права при винесенні рішень.

В мотивувальній частині рішення Конституційного суду від 10 жовтня 2001 року було застосована традиційна форма прецеденту, а саме суд посилався на конкретне рішення Європейського суду з прав людини – «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» від 21 лютого 1986 року» [1].

Київський апеляційний господарський суд в підтвердження своєї позиції посилався на обставини, встановлені у пункті 21 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Федоренко проти України» від 30 червня 2006 року, в якому суд визначив, що відповідно до прецедентного права органів, що діють на підставі Конвенції, право власності може бути «існуючим майном» [2].

Стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV передбачає застосування судами Конвенції та практики ЄСПЛ як джерела права, а стаття 18 цього Закону визначає порядок посилання на Конвенцію та практику Суду. Необхідно зауважити, що йдеться саме про «практику Суду» у значенні, розкритому у статті 1 цього Закону, тобто практику ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини, а не лише про рішення щодо України. Важливо зазначити, що у Законі № 3477-IV немає положень, які б забороняли застосовувати рішення чи ухвали ЄСПЛ, постановлені щодо інших країн [3].

Для того щоб з'ясувати питання застосування практики Європейського суду з прав людини, необхідно проаналізувати положення національного законодавства, в яких визначається значення рішень Європейського суду з прав людини.

Європейський суд з прав людини неухильно дотримується доктрини фактичної обов'язковості своїх раніше прийнятих рішень. Незважаючи на формальну відсутність доктрини прецеденту, Європейський суд застосовує попередню практику. Формально не існує обов'язку дотримання своїх раніше прийнятих рішень, однак Суд не повинен відступати без поважних причин від прецедентів, які визначені у його попередніх рішеннях щодо інтересів правової визначеності, передбачуваності та рівності перед правом» [4].

На жаль, в українському законодавстві наявні прогалини у регулюванні прав людини та основоположних свобод, які визначаються у Конвенції та протоколах до неї, за таких обставин, необхідність застосування Конвенції та рішень Європейського суду у здійсненні правосуддя національними судами є очевидною.

Розгляньмо бачення процесуальних кодексів, щодо питань застосування практики ЄСПЛ.

В кримінальному процесуальному кодексі України зазначається, що принцип верховенства права у кримінальному

провадженні необхідно застосовувати з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 2 ст. 8). При цьому визначається, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 5 ст. 9) [4].

В господарському процесуальному кодексі України наявний обов'язок суду застосовувати при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права (ч. 4 ст. 11) [5].

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України, суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. При цьому ч. 1 ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства України визначає, що суд вирішує справи відповідно до Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [6].

Ключовою проблемою є питання доступності прецедентної практики ЄСПЛ та питання культури її застосування, що досі є актуальним у нашій державі. На сьогоднішній день, існує питання недоступності великого масиву практики ЄСПЛ, а саме перекладу мовою, якою відправляється судочинство. Деякі вчені вважають, що застосування судами неперекладених рішень ЄСПЛ порушує конституційне право особи знати своє правове становище. Тому що лише офіційне опублікування

виступає гарантією того, що даний текст повністю відповідає оригіналу, тобто тексту, який приймається компетентним органом та підписується компетентною посадовою особою [7].

Відповідно до принципу субсидіарності саме на державу покладений обов'язок забезпечувати ефективну систему захисту передусім на національному рівні перед зверненням до ЄСПЛ.

Потребує додаткового з'ясування доцільність використання практики ЄСПЛ у випадках, коли національний закон дає чітку та однозначну позицію.

Наприклад, відповідно до КАС суддя вправі залишити заяву без розгляду у випадку повторної неявки позивача. Рішення українських судів містять додаткову аргументацію (зокрема, посилаючись на іспанські справи кінця 80-х років). В

кримінальному судочинстві часто виникають аналогічні ситуації. Практика українських судів вказує на необхідність розгляду проблем використання практики ЄСПЛ з позицій загальної теорії судової імплементації міжнародного права, що має створити теоретичне підґрунтя для вирішення численних проблем практичного судового правозастосування. Ключовим є питання застосування правових позицій (прецедентів) ЄСПЛ, що має, перш за все, надати відповідь на питання про умови доцільності та необхідності для цього [4].

Українські вчені намагаються окреслити підстави, за яких судді мають обов'язково застосовувати практику ЄСПЛ під час здійснення правосуддя, а саме: 1) за наявності «прогалин» в українському законодавстві щодо прав людини та основних свобод, які визначаються в Конвенції та протоколах до неї; 2) для поліпшення розуміння тих положень українського законодавства, до яких вносились зміни або доповнення на підставі рішень ЄСПЛ; 3) для практичного застосування основних принципів Конвенції, як «верховенство права», «справедливий баланс», «справедлива сатисфакція», так як в чинному вітчизняному законодавстві вони є новими категоріями і вимагають повного дослідження [8].

Часто, суди відмовляються застосовувати практику ЄСПЛ, хоча сторони здійснювали посилання на неї. На жаль, такі випадки є непоодинокими. Варто звернути увагу, наприклад, на спрощену та подекуди механістичну практику застосування у національному судочинстві рішень ЄСПЛ щодо тлумачення ст. 5 Конвенції, яка передбачає право на свободу та особисту недоторканність. У цьому контексті слід звернути увагу на Збірку Української Гельсінської спілки з прав людини та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, що вийшла друком у 2017 році під назвою «Дослідження практики національних судів PRECEDENT UA 2016» , в якій проаналізована національна судова практика застосування українськими судами рішень ЄСПЛ щодо порушення ст. 5 Конвенції [9].

У результаті моніторингу було з'ясовано, що судді лише 265 судів із 726 судів України у період з 1 січня 2006 р. по 2 червня 2016 р. послуговувалися рішеннями ЄСПЛ щодо ст. 5 Конвенції Застосування практики ЄСПЛ гарантує, що в державі буде дотримуватися принцип верховенства права, а не закону.

Адже саме про це говорить наша Конституція. Якщо порушуються права людини, то Закон, який їх порушує, має бути або скасований або змінений [9].

Таким чином, можна дійти висновку, що нині відчутні істотні проблеми у застосуванні практики ЄСПЛ під час розгляду та вирішення справ у національних судах, що пов'язані передусім із недоступністю рішень ЄСПЛ, ухвалених проти інших держав, через відсутність їх перекладів, а також браком загальної культури та навичок застосування практики ЄСПЛ як серед учасників процесу, так і серед суддів, що потребує невідкладних заходів з боку держави. Також, існує потреба вироблення певних рекомендацій вищих судових інстанцій та надання ними прикладів застосування відповідних джерел права під час відправлення правосуддя, що здатне підвищити загальну культуру застосування практики ЄСПЛ під час відправлення правосуддя в судах нижчих інстанцій.

Джерела:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-23/2001 за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційної) положень статей 7, 8 Закону України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України», за конституційним зверненням Воробйова В. Ю., Лосева С. В. та інших громадян щодо офіційного тлумачення положень статей 22, 41, 64 Конституції України (справа про заощадження громадян) від 10.10.2001 р. URL: [http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-01](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-01) (дата звернення: 22.11.2020).
2. Застосування рішень Європейського суду з прав людини в судовій практиці: проблеми інтерпретації URL: https://protocol.ua/ua/zastosuvannya_rishen_evropeyskogo_sudu_z_prav_lyudini_v_sudoviy_praktitsi_problemi_interpretatsii/ (дата звернення: 20.11.2020).
3. Фулей Т. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. Київ, 2015. 208 с.
4. Васильєв С. В. Місце практики Європейського суду з прав людини в цивільному судочинстві України. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. 82 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (Дата оновлення: 11.09.2020).

- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 20.11.2020).
6. Господарський процесуальний кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII. Дата оновлення: 16.08.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 22.11.2020).
 7. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005, №2747-IV. Дата оновлення: 15.12.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 22.11.2020).
 8. Паліюк В. П. Запровадження європейських стандартів у галузі прав людини в українську судову практику. Юридичний журнал. Одеса, 2008. 73-81 с
 9. Precedent- 2016 URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/> (дата звернення: 22.11.2020).

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Дронов В. Ю.